

„Capella reginalis”
A veszprémi püspökség a középkorban

A veszprémi egyházmegye múltjából 38.

„CAPELLA REGINALIS”
A VESZPRÉMI PÜSPÖKSÉG A KÖZÉPKORBAN

*A Veszprémi Érseki Főiskolán
2020. augusztus 27-én rendezett konferencia előadásai*

Szerkesztette

Karlinszky Balázs – Varga Tibor László

Veszprém, 2021

A kötet előkészítését és megjelenését támogatta

Az összefoglalókat fordította

Etler László, Fülöp András, Haraszti Szabó Péter,
Kelényi Borbála, F. Romhányi Beatrix,
Tóth Endre, Veres Kristóf György

Borítótervezés, nyomdai előkészítés

Gáty István

A borítón a Gizella-kápolna részlete látható
(Foto: Mudrák Attila)

ISBN 978-615-81349-6-5

ISSN 0238-7190

© A tanulmányok szerzői, 2021

© Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, 2021

Kiadja a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár
Felelős kiadó: Dr. Takáts István
Nyomdai munkálatok: OOK-Press Nyomda, Veszprém
Megjelent 200 példányban

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	7
--------------	---

Veszprémi püspökök

Tóth Endre

EGY ISMERETLEN 11. SZÁZADI VESZPRÉMI PÜSPÖK: ANDRÁS	9
---	---

Rác György

KÉKI ISTVÁN VESZPRÉMI PÜSPÖKSÉGÉNEK PROBLÉMÁI: SZÁRMAZÁSA, AZ ÖRÖKÖS ISPÁNI CÍM ÉS A CSEPEL-SZIGETI TIZEDEK KÉRDÉSE.....	27
---	----

Rainer Pál

„IN DEO FACIEMUS VIRTUTEM”

VETÉSI ALBERT VESZPRÉMI PÜSPÖK (+1486) ÉLETÚTJA	49
---	----

C. Tóth Norbert

A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYEI SZENTSZÉKI BÍRÓSÁG A KÖZÉPKORBAN	69
---	----

Külföldi kapcsolatok

Fedeles Tamás

A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE ÉS AZ APOSTOLI KAMARA ÉRINTKEZÉSI PONTJAI A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN (1387–1523).....	93
--	----

Nemes Gábor

A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE KAPCSOLATA A RÓMAI KÚRIÁVAL A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN	123
---	-----

Haraszi Szabó Péter

A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE DIÁKJAI A KÖZÉPKORBAN.....	157
--	-----

Írásbeliség

Veres Kristóf György

ISPÁNOK ÉS HITELESHELYEK. A FÖLDBIRTOK-ADMINISZTRÁCIÓ
IV. BÉLA URALKODÁSA ALATT183

Zágorhidi Czigány Balázs

A VESZPRÉMI SZENT KATALIN DOMONKOS KOLOSTOR
A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN201

Bilkei Irén

EGYHÁZI BIRTOKOK ELLENI HATALMASKODÁSOK A 15–16. SZÁZADI
VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYÉBEN227

Egyházi topográfia

F. Romhányi Beatrix

A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE 11. SZÁZADI TEMPLOMHÁLÓZATA241

Jankovics Norbert

„WESPEREN, IN QUA IPSIUS EPISCOPATUS SEDES
EST CONSTRUCTA”253

Fülöp András

RÉGÉSZETI ADATOK A VESZPRÉMI SZÉKESEGYHÁZ ÉS
SZENT GYÖRGY-KÁPOLNA KORAI IDŐSZAKÁHOZ275

Kanász Viktor

KANIZSA EGYHÁZI TOPOGRÁFIÁJA A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN ÉS
A KORA ÚJKORBAN297

*Kanász Viktor**

KANIZSA EGYHÁZI TOPOGRÁFIÁJA A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN ÉS A KORA ÚJKORBAN

Mivel Kanizsa a Dunántúl egyik legfontosabb váraként a 16–17. században a keresztény-oszmán összecsapások egyik meghatározó helyszíne lett, a közel másfélszáz háborús év alatt a középkori település és lakossága gyakorlatilag teljesen eltűnt és a város egyházi intézményrendszere is felszámolódott. Az elmúlt két évszázadban több kísérlet is történt az egyes intézmények történetének bemutatására, elhelyezkedésük meghatározására. Az eddigi kutatások a legkülönbözőbb eredményekre jutottak. Sokszor alaptalan vagy már meghaladott állításaik nem egy esetben meggyökeresedtek az országos és a helytörténeti szakirodalomban. Ezért jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy a releváns szakirodalom és az új kutatási eredmények felhasználásával az írott, a régészeti, valamint a képi források összehasonlításával átfogó képet vázoljon fel a késő középkori és kora újkori Kanizsa és annak közvetlen szomszédsága egyházi viszonyairól, bemutatva az egyes intézmények történetét, épületét, valamint megszűnésének körülményeit s a kutatás máig megoldatlan kérdéseit.

Egy elköltözött város

Ahhoz, hogy megértsük Kanizsa középkori egyházi viszonyait, röviden szólnunk kell a környezetéről: elsősorban magáról a mezővárosról és a várról. A már az Árpád-korban is lakott település két fontos útvonal találkozásánál, az Adriai tengertől a *Medium Regni* felé menő hadi út, valamint az északra tartó kereskedelmi útvonal mentén feküdt. A 14. századtól kezdve a Kanizsai család birtokában lévő település a Kanizsa patak (a mai Principális-csatorna) keleti oldalán, nagyjából a mai Magyar utca mentén helyezkedett el, mintegy 1600 méter hosszan elnyúlva észak-déli irányban. Ez a településforma valószínűleg a 16. század első feléig fennállt. A 15. század végétől a lakosság egy

* A szerző az MTA–PPKE Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, valamint az MKI tudományos segédmunkatársa. Ezúton köszönöm Tusor Péternek, Vándor Lászlónak, Száraz Csillának és Alexa Péternek a gondolatébresztő észrevételeket!

része védettebb helyre húzódott. Így jött létre a mezővárostól délre a palánkkal körülvett, nagyjából a mai Erzsébet tér–Zrínyi Miklós utca–pláza által határolt területen az ún. *interior*, azaz belső Kanizsa, amely a Kanizsa patak mocsarában lévő vár keleti oldalához közel feküdt, ami komolyabb védelmet nyújtott számára.¹ Ez a településrész látható több 16–17. századi felmérésen és metszeten. Bár a palánk viszonylagos védelmet nyújtott, ennek ellenére többször felégették ezt a településrészt is, s végül 1600-ban végérvényesen felperzselték. Ezt követően az egykori *interior* Kanizsa területén majd csak 1690 után telepedett meg újra jelentősebb lakosság. Kanizsa eredeti, régi területét a 15. század második felében – valószínűleg a szombati vásárjai miatt – Szombathely néven kezdték hívni, valamint a palánkkal védett településrész kialakítása után *exterior*, azaz külső Kanizsa néven is említették. A 16. század folyamán a lakosság lassan elköltözött innen, s e településrész végérvényesen elhagyatottá vált, majd csak a 18–19. században települt be. Mindebből több következtetést is levonhatunk: egyrészt a középkori mezőváros és a mai Kanizsa lakossága között nincs kontinuitás, másrészt a középkori Kanizsa egyházi intézményeit elsősorban nem a 16. századi belső, hanem a külső Kanizsán (Szombathelyen) kell keresni.² Harmadrészt pedig mivel a középkori település területe napjainkban nagyrészt beépített, komoly nehézségek merülnek fel a régészeti feltárások kapcsán.

A kanizsai plébánia

A zalai főesperesség szepetneki esperesi kerülethez tartozó, 1257 óta adatolható plébánia *patrociniuma* Szent Margit volt.³ Kegyurai a középkor során a Kanizsai család tagjai közül kerültek ki, majd férfiági kihalásuk után Kanizsai Orsolya férje, Nádasdy Tamás következett. A plébánián szolgáló klerikusokról kevés adatunk van: az 1332 és 1337 között felvett, pápai adószedők által készített összeírásban György plébánost találjuk,⁴ majd 1443-ban Benedek,⁵ 1452 és 1453-ban Márton,⁶ 1550-ben pedig Miklós töltötte be e tiszteket.⁷

¹ VÁNDOR, 1994. 257–259., 290–294., VÁNDOR, 2017. 169–171. Veit Marchthaler az 1580-as évek végén így írt erről: „Kanizsa olyan piac és erőd, amely egy nagy mocsár közepén van és minden oldalról iszap veszi körül. Manapság nem is lehet észrevenni, hogy ez a végház a kulcs Stájerország felé.” MARCHTHALER, 2020. 56.

² VÁNDOR, 1994. 266.

³ VÁNDOR, 1994. 227., 259., VÁNDOR, 2017. 170.

⁴ „Georgius de Kanisa solvit XX. Grecienses et XXII. exiles. ius de Kanisa.” – MVH I/1.377.

⁵ „Benedictus plebanus de eadem [Kanisa] canonicus Wesprimiensis” – DL 13752.

⁶ „Martinum plebanum de Kanisa” – DL 14555., „Martinus de Kanisa” – DL 14548., „Martini de Canysa” – DL 14698.

⁷ „Nicolaus plebanus de Canysa” – MNL.OL E 150. Fasc. 19. No. 41. 1550. Plébániák lajstroma. ETE V. 460.

Legjobban Demeter plébánost ismerjük egy 1554-es vizitáció jóvoltából: „Demeter plébános öreg, fiatal felesége van, mindenkit két szín alatt áldoztat. Ő is és a káplánja is karing nélkül, csengettyű és minden tisztelet nélkül, zsebben viszik a szentséget a betegekhez. A plébános nem volt jelen, nem tudtam figyelmeztetni, hogy javuljon meg.”⁸ Demeter kanizsai plébániáján kívül Mindszentet is ellátta, s övedelmeit is ő szedte be. 1554-et követően már csak név nélkül találkozunk a plébánosok és a plébánia említésével. 1562-ben Csányi Ákos „gonosz élete miatt” elüldözött egy közelebről meg nem nevezett kanizsai plébánost,⁹ majd 1564-ben egy összeírásban¹⁰ és egy instrukcióban¹¹ is említettek egy-egy plébánost. A plébániának, illetve a plébánosnak több földje is volt: Kanizsa (és Szombathely), valamint Újudvar, Gelse sziget, Fityeháza és Péterfalva településeken is rendelkezett birtokokkal.¹² Egy 1542-es urbárium szerint a plébános két portával is rendelkezett a városban, 1549-ben pedig Újudvaron a plébános molnára, Gelse szigetén és Fityeházán pedig a kanizsai plébános adózott egy-egy porta után. Úgy tűnik, a plébános jól el volt látva birtokokkal.¹³ Egy 1567-es urbáriumban azt olvashatjuk a Kanizsa részét képező Szombathely birtokokkal kapcsolatban, hogy az adott terület

⁸ TOMISA, 2002. 29. Az eredeti szöveg: „*Demetrius plebanus senex, uxorem duxit iuvencam, communicat sub utraque specie, capellanus quoque sine epitogio et campana, absque honore sacramentum in sinu defert ad infirmum, non aderat plebanus, nec potuisssem admonere, ut corrigeretur, ecclesia sine tectura et cemeterio. Patronus m(agnificus) d(ominus) Nadosdi.*” Kiadva: PFEIFFER, 1947. 28.

⁹ 500 magyar levél 20.

¹⁰ Az összeírásban fel vannak sorolva a kanizsai plébános helyi jobbágjai: „*Jobbagiones plebani Kanisten[sis] in Kanisa: Andreas Magiar, Emericus Budai, Matheus Baranyay, Thomas Zenthe, Paulus Zantho, Nicolaus Palffy, Petrus Thot, Thomas ibid[em], Steephanus Prybek.*” Ezen kívül Fityeházán is voltak jobbágjai. MNL OL E 156-a. Fasc. 27. No. 56. p. 12–13.

¹¹ „Az waar myweys ew dolgok mykor rea hyrdethyk, de nem chak ew magok, hanem mind zabadossok mond plebanwssok jobaghy [...]” – MNL OL E 185. XVII. tétel No. 57. p. 4. Kiadva: SZAMOTA, 1894. 68.

¹² „Pallenál ki Lasnak nevő mező vagon, attúl fogván az kanysai szentegyháziglan valamenyi szántóföld vagon, kik az ország utára és az Kanysa vízére dülnek, mind pap és polgár földeit és az Nagyságod tábla földeit megszántatam és bevettetem.” Szala Jakabnak 1559. február 22-én, Kanizsán kelt levele Nádasdy Tamásnak. MNL OL E 185-a. Szele Jakab–Nádasdy Tamás. No. 43. p. 118.

¹³ 1565-ben arról olvashatunk, hogy „Az kanyssay plébánosságnak szántóföldeinek megengedéséről kit Gerg diák idejében elvettenek volt, annak az megengedése az únagsága jóakaratiánál, de az plébánosnak mastan is igaz elég földje vagon, költsége pedig felennyi sincs, mint az előbbi plébánosoknak volt. Negyven kapása avagy negyven aratója meglehet Kanysarúl és Fythe hazarúl.” – MNL OL P 507. 4. 4. No. 9. p. 12. Valószínűleg szintén ebben az évben kelt forrás szerint a Szíjjártó családból származó plébános a korábban kapott cinegéd földi (elpusztult település Becsehely és Petrivente határában) birtokára szeretett volna távozni. Hogy mi lett a történet vége, nem tudni, de jelenleg ő az utolsó ismert kanizsai plébános a 16. századból. „Az kanyssay plébános könyergett ónagságának, hogy az ki helyt szigin uronk Pernezi Györgyh és Thereyk Thamas terekedésére adott volt Czynegethföldven neki az ő atyafiával, Zyyartha

a kanizsai plébánosé volt.¹⁴ A múlt idő itt nem a plébánia, hanem inkább a birtok pusztulására utalhat, hiszen ugyanezen évben egy másik urbáriumban a megnevezett hat jobbágy a kanizsai plébánoshoz, illetve a plébániához tartozik.¹⁵ Utolsó forrásként 1568. február 18-án szintén arról írt a Pelérdi Ádám által összeállított urbárium, hogy a nevezett birtokok az egyházhoz és a plébánoshoz tartoznak.¹⁶

Mindezekből azt láthatjuk, hogy a plébánia az 1560-as évek második felében még működött, és az évtized végén, vagy az 1570-es évek elején szűnhetett meg. 1594-ben Haym kapitány levele szerint már sem templom, sem pedig oltár nem volt Kanizsán.¹⁷ A kapitányban fel sem merült a korábbi plébánia bármilyen módon történő szakrális használata, helyette a várban rendezett be egy szobát, ami arra enged következtetni, hogy az épület addigra e célokra használhatatlan – s egyben katonailag valószínűleg védhetetlen – volt.

Bár közvetlen forrásunk nincs róla, de a plébánia épületében minden bizonytalansággal iskola is működött, s itt szerezhették alap- és középszintű műveltségüket a Kanizsáról és környékéről származó, Európa nagy egyetemeit megjáró ifjak. Rajtuk kívül még a ferences kolostorból is útnak indulhattak a tudásért – vagy egy jó *stallum*ért – áhítozó fráterek.¹⁸ Emellett a kanizsai klerikusok 1442-ben a római kúriában is megfordultak.¹⁹

Bár a plébánia épületének maradványait nem sikerült megtalálni, Vándor László szerint a nagyszámú előkerült temetkezésből ítélve feltételezett helye a Magyar utca 55–77. közelében lehetett.²⁰ Ezt erősíti meg az 1493-as urbárium is, amely szerint a plébánia épülete a folyó közelében állt.²¹ A 16. század vége felé az épület továbbra is használatban maradt, csak immár katonai célokra.

Benedekkel szabadságra, hogy őnagysága bocsátnája oda az helben, és lenne szabadsága másfelő, mítől hanem az őnagysága házához szolgálna az őnagysága sziktségére az mesterséggel kit tudna. Azért asszonyom őnagysága megengedte ő jó akaratjáig, hogy egyéb mivel ne bántassék, vár építésétől megválva, kiből senkinek nem lehet szabadsága.” – MNL OL P 507. 4. 4. No. 11.
¹⁴ „*haec platea fuit plebani Kanysiensis*” – MNL OL E 156-a. Fasc. 27. No. 59/b. p. 4., SZAKÁLY, 1992. 27. Már 1493-ban is volt itt birtoka: DL 36997. p. 29., ETE V. 147., 257–258., továbbá VÁNDOR, 1994. 290., 292., 293.

¹⁵ „*sessiones pleba[n]les in serie oppidi*”, „*prescripti sex coloni ad parochum sive plebanum pertinent oppidi Kanysa*”, „*parochus cum suis colonis*” – MNL OL E 156-a. Fasc. 29. No. 9. p. 1., 3.

¹⁶ „*alie sessiones ad ecclesiam et plebanum spectantes per parochum possidentur*” – MNL OL E 156-a. Fasc. 27. No. 60. p. 2., SZAKÁLY, 1992. 27.

¹⁷ TGYM Történeti Dokumentációs Társ, 72.1.2. 96v., KANÁSZ, 2018. 138.

¹⁸ Például: HARASZTI SZABÓ–KELÉNYI–SZÖGI, 2017. 52. (78. sz.), 169. (1405. sz.), 218. (2005. sz.), HARASZTI SZABÓ–KELÉNYI, 2019. 333. (1013. sz.).

¹⁹ Kanizsai Tamás és Kanizsai Imre számára 1442-ben Firenzében a Sentszék engedélyezte, „hogy amennyiben alkalmasnak bizonyul és megfelelő javadalommal rendelkezik, valamennyi szent rendet bármely katolikus főpaptól felvehesse.” FEDELES, 2021. 85. és 87. forrás.

²⁰ VÁNDOR, 2017. 170.

²¹ „*juxta fluvium infra domos plebanatus*” – DL 36997. p. 29.

Kanizsa 1601-es ostroma során olvashatunk egy jelentésben arról, hogy „a firenzeiek mögött haladó spanyolok elfoglaltak egy tornyot, ahonnan lóni fogják Kanizsát.”²² A templom feltételezett helye és a vár északkeleti bástyája között nagyjából 1,3–1,5 km húzódik. Mindez a korban elég nagy távolságnak számított, s bár elméletileg komoly károkat ilyen távolságról az ágyútűz nem okozhatott, könnyen elképzelhető, hogy innen, a plébánia tornyából próbálták lóni a várat, mivel más, közelebb lévő toronyról nincs tudomásunk.²³

Talán a plébánia tornyát fedezhetjük fel Georg Kellernek az 1600. évi ostromot ábrázoló korabeli metszetén is, amelyen a várhoz viszonyítva a fentebb feltételezett helyen láthatunk egy négyszögletes tornyot és körötte sírokat jelző kereszteteket.²⁴ Egy 1664-es ostromábrázoláson szintén látható egy *templum desertum*nak jelölt épület alaprajza.²⁵ Az épület a tájolás szerint az eddigi feltételezett helyszín közelében fekszik, a vártól északkeletre. Az északra néző félköríves apszisa is látszik, azonban a délnyugati oldala enyhén csapott, talán egy utólagos átépítés miatt. Délkeleti oldalán egy négyszög alakú kiszögellés látható. Talán ez a rész lehetett a harangtorony. Felmerül a kérdés, hogy ha az 1600–1601-es ostromok alkalmával csak egy tornyot említenek és ábrázolnak, több mint félszáz évvel később, 1664-ben miért látjuk az egész épületet az alaprajzon? Több megoldási lehetőséget látok. Lehetséges, bár valószínűtlen, hogy 1601 és 1664 között kisebb őrhelyet hoztak létre a torony körül, ám erről semmilyen forrás sem tanúskodik. Valószínűbbnek tartom, hogy 1601-et követően – vagy az ostrom során – elpusztították a még megmaradt tornyot, talán éppen azért, mert túl közel esett a várhoz, s így veszélyt jelenthetett a védőkre nézve. 1664-ben pedig már csak a templom romjait láthatták, amelyeket azért ábrázolták, mert feltűnőek voltak. Az is lehetséges, hogy Keller metszete valójában nem a plébániatemplom tornyát, hanem a később ismertetett Szent Miklós-kápolnát ábrázolja, s pusztán tévedésből – ilyen több is található a metszetén – ábrázolták így a kör alakú kápolnát. Ennek tükrében viszont az 1601-es ostrom során említett toronynak is a kápolnának kellene lennie, s így az ostromlók közel 2 km távolságból szerették volna lóni a várat, ami nehezen elképzelhető. A kérdés pontos tisztázására jelenleg még nincs lehetőségünk.

²² „Nondimeno con l'aiutto di Dio speriamo haverne la vittoria in pochi giorni, essendo che dietro a firentini sono andati spagnoli, et hanno pigliata una torre, dove stano a battere Canissa.” Ercole Torbidi Alessandro d'Este bitorosnak, 1601. szept. 23. HUSZTHY–KANÁSZ–SZOVÁK, 2018. 161.

²³ Ezúton köszönöm Haramza Márk és Németh Balázs információit.

²⁴ SZALAI I. 140. 322. t. A kereszték között a metszeten található egy S betű, amely a metszeten kívül szerepel feloldva mint *Gottsecker* (Gottes Acker/Gottsacker), azaz temető. Ezúton köszönöm Orsós Juliannának a segítségét!

²⁵ MNL OL T 2. No. 1045.

A Szűz Mária-templom és a ferences kolostor

A Kanizsai család valamikor 1374 előtt templomot építtetett a mezővárosban Szűz Mária tiszteletére, amelyhez Kanizsai István zágrábi püspök franciaországi követjárása során Avignonban 1374-ben búcsúengedélyt szerzett XI. Gergely pápától.²⁶ Az új templom mellé Kanizsai János soproni ispán alapított 1418-ban kolostort a ferencesek mariánus rendtartománya számára. A kolostor titulusa a mennybe vitetett Boldogságos Szűz lett, és 1423-ban megkapta V. Márton pápa jóváhagyását is.²⁷ A pécsi őrséghez tartozó kolostor fontosságát jól mutatja, hogy 1436-ban itt tartották meg a rend közgyűlését. A kanizsai ferencesek szoros kapcsolatot ápolhattak a Kanizsai család tagjaival, 1429. május 24-én például a gvárdián is elkísérte Kanizsai Jánost Budára, és ő is ott volt, mikor Kanizsai László az apjától a szentpéterei pálos kolostornak hagyott pénzt kifizette.²⁸ A család – saját érdekeit is szem előtt tartva – támogatta az intézmény gyarapodását: 1484-ben Kanizsai Miklós hét évre szóló búcsúengedélyt szerzett a kolostornak Nagyboldogasszony, Szent Sebestyén és György vértanúk, valamint Szent Balázs és Miklós püspökök ünnepeire, valamint felhatalmazta a gvárdiánt hat gyóntató kiválasztására is.²⁹ Mindennek érdemi hatása nem lehetett, ugyanis egy évre rá, 1485-ben a pápa visszavonta az engedélyt.³⁰

A kolostorral kapcsolatos következő adat igazán különlegesnek számít, ugyanis két, a kutatás számára eddig ismeretlen, 1522-ből származó oklevél található ma Zágrábban, amelyek tartalmilag közel azonosak, s mindkettőt a kanizsai ferencesek állították ki. E két oklevél azért unikális, mert tudomásom szerint ezeken kívül más kiadványt nem ismerünk a kanizsai ferences konventtől. A bennük foglaltak szerint a kanizsai ferences konvent Imre gvárdián vezetésével szorult helyzete miatt 32 forintért eladta a Vajda szőlőhegyen³¹ lévő *Zangor* nevű szőlőjét bajnai Both Ferencnek és Jánosnak.³²

²⁶ MREV II. 238., VÁNDOR, 1994. 259.

²⁷ MREV III. 47. A régi szakirodalom rendszeresen összetévesztette e Kanizsai Jánost hasonló nevű nagybátyjával, az esztergomi érsekkel. SZABÓ, 1921. 73., KARÁCSONYI, 1923. 50., 90., 93., TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 27.

²⁸ DL 11980.

²⁹ MREV III. 292., THEINER 495–496.

³⁰ THEINER, 506.

³¹ Vajda a középkori Kanizsától északkeletre, Újudvar határában fekvő falu. 1498-ban a bajnai Both család birtoka. 1566-ban elpusztította a török, de újjáépítették, majd 1593-ban írták össze utoljára, mint részben pusztá falu. Szőlőbirtokai a 16. század második felében is használatban voltak. MNL OL E 185. XVII. tétel No. 17. p. 14., No. 39. p. 7–8., VÁNDOR, 1994. 270. A szőlőhegyről: SIMON, 2010. 99–100.

³² Mikrofilmen: DF 233177., DF 233275., eredetiben a Horvát Nemzeti Levéltárban (Hrvatski Državni Arhiv, Zágráb): HR-HDA-711. Fasc. 23., no. 10. (Archivum maius; 9.), uo. Fasc. 27., no. 40. (Archivum maius; 10). Ezúton köszönöm Rác Györgynek és Maja Pajnićnak az eredeti

Az okleveleket a kanizsai konvent csak innen ismert mandorla alakú viaszpecsétje hitelesíti, amelyben a keresztfán lévő Jézus látható.

Bár a kolostor közelében és Fa(l)koson is bírtak szőlőket,³³ gazdasági helyzetük valószínűleg később sem stabilizálódott: egy 1530-as urbárium szerint két zsigárdi (*Sygaarth*) malomból is megillette volna őket jövedelem, ám azok elpusztultak.³⁴ A problémák ellenére 1531 februárjában a rendház képviseltette magát a rendi gyűlésen,³⁵ majd 1533-ban Terebezdi Jánost rendelték ide gvárdiánnak.³⁶

A ferencesek kanizsai jelenlétének megszűnésével kapcsolatban sok évszám – 1533, 1541 1556, 1566 és 1600 – felmerült.³⁷ Tény, hogy 1533 után csak közvetett forrásaink vannak a kolostorral kapcsolatban: egy 1564-es instrukció említ egy olyan földet, amely egykor a kolostorhoz tartozott,³⁸ 1565-ben a „a barátok földjében” kért Kósa János birtokot,³⁹ majd egy 1567-es urbáriumban a „szerzetesek földje” van megnevezve.⁴⁰ Valószínűsíthető, hogy az elnevezés mögött nincs működő szerzetesi közösség, pusztán a birtok nevében hordozta régi tulajdonosainak emlékét.

A kolostori élet megszűnésének pontos dátumát és okát máig nem tudjuk. Felmerült, hogy ennek a Kanizsát is érintő 1532-es oszmán hadjáratához van köze, s a kolostor ekkor szenvedhetett olyan károkat, amely után már nem folytatódott a szerzetesi élet a falai között.⁴¹ A korabeli magyar analógiákat, vagyis a ferences rend általános visszaszorulását szemlélve azon is elgondolkod-

példányról készült fotók megszerzésében nyújtott segítséget. A két oklevél egyazon napon kelt, s tartalmuk azonos, egy különbséggel: a DF 233177. jelzetű oklevél Zangor birtok mellett Kósa Pál birtokát is megnevezi. Ennek okát jelenleg nem tudjuk, csupán annyit állapíthatunk meg, hogy a Kósa család több tagját is megtaláljuk Kanizsán és Szombathelyen. Pl. Kósa György kanizsai bíró (MNL OL E 156-a. Fasc. 29. No. 9. p. 1.), Kósa István Szombathelyen juratus volt, Kósa István pedig Kanizsán lakott. (DL 36998. fol. 11r.) Egy datálatlan iratban pedig Kósa Pál is megtalálható kanizsai esküdként (DL 37007. fol. 14or.).

³³ 1565-ben a városban lakó Kósa (Kossa) János „Az barátok földében kér négy holdot, ki kalastromhoz kezel vagyon és az ispitál rétében egy kis rétet, kit Gyalwsnak adattanak.” – MNL OL P 507 4. 4. No. 10. p. 3.

³⁴ „*Ista possessio olim fratrum fuit monachorum Sancti Francisci ordinis maiorum [!], nunc tamen possidentur ad arcem*” – MNL OL E 156-a. Fasc. 29. No. 9. p. 38. „*Sunt etiam duo molendina deserta, ratione quorum solvuntur V. 80, quorum media pars cedit fratribus Kanysiensibus.*” – MAKSAY, 1959. 139.

³⁵ KARÁCSONYI, 1923. 90.

³⁶ KARÁCSONYI, 1923. 98., 119., VÁNDOR, 1994. 291. Terebezdit 1550. jún. 25-én már a pozsonyi ferences kolostorban találjuk. ETE V. 370–371.

³⁷ Részletes szakirodalommal: KANÁSZ, 2018. 131.

³⁸ A *Deserte* címszó alatt: „*Item terre que pertinebant ad monasterium sunt iugers decem.*” – MNL OL E 156-a. Fasc. 27. No. 56. p. 12.

³⁹ „Az barátok földében kér négy holdot, ki kalastromhoz kezel vagyon és az ispitál rétében egy kis rétet, kit Gyalwsnak adattanak.” – MNL OL P 507 4. 4. No. 10. p. 3.

⁴⁰ „*Item terre mon[a]chorum iugera – 21.*” – MNL OL E 156-a. Fasc. 29. No. 9. p. 3.

⁴¹ VÁNDOR, 2017. 164. Halis általa is ellenőrzésre szoruló adata szerint a ferencesek templomát még 1587-ben is használták. HALIS, 1899. 14.

hatunk, hogy a kanizsai ferences közösség megszűnése az esetleges oszmán támadások mellett nem az oly sokszor emlegetett protestáns reformáció terjedése miatt következett be, hanem sokkal inkább a koldulórendek funkcióvesztésének és országsszerte tapasztalható visszaszorulásának az eredménye volt.⁴² Erre utal az 1522-es két oklevél is. Összességében tehát a kolostor pontos megszűnésének időpontját továbbra sem ismerjük, leginkább az 1530-as évekre tudjuk jelen tudásunk szerint datálni az eseményt.

A kolostor épületét érintően jelentős eredmények születtek Vándor László jóvoltából, ugyanis az 1994-es régészeti feltárásoknak köszönhetően azonosítani tudta a pontos helyét a mai Tungsram gyár területén. Innen tudjuk, hogy a város északkeleti részén, a Buda felől jövő út mellett helyezkedett el az épületegyüttes, ami egy gótikus 45 x 15 méteres templomból és az ahhoz délről csatlakozó, kőből és téglából épített kolostorépületből állt.⁴³ A templomnak kőből készült későgótikus boltozata volt, padlózatát díszítetlen téglák alkották, tetejét cseréppel fedték be. A kolostort használaton kívüli területre építhették, ugyanis a 15. századnál korábbi leletek a területéről nem kerültek elő.⁴⁴ Vándor egy 1601-es metszeten is azonosította az ásatás eredményeivel megegyező felépítésű kolostort.⁴⁵ Mindezt azzal tudjuk kiegészíteni, hogy a kolostor felett lévő eddig megfejtetlen felirat a német *Begrebnis*, temető szót takarja, ami szintén az itt folyó temetkezési gyakorlat nyomaira utal. Az 1994-es ásatás során több 17. századi, balkáni származású lakossághoz köthető lelet került elő, ami arra utalhat, hogy bár Szombathely elpusztult, a romokat hosszabb-rövidebb ideig 1600 után is használhatta délszláv származású népesség.⁴⁶ Fontos megemlíteni, hogy a településen a kolostor közelében az 1493-as urbárium szerint állt egy *imago*, ami egy keresztet vagy egyházi vonatkozású szobrot rejthet, további információink azonban nincsen róla.⁴⁷

Összességében tehát a kanizsai egyházi intézmények közül a régészeti feltárásnak, valamint az írott és képi forrásoknak köszönhetően a ferences kolostorról és a hozzá tartozó templomról van a legtöbb információnk, s kivételesen pontos helyét is lokalizálni tudjuk. Az 1994-es feltárás azért ért véget, mert előkerült egy gázvezeték, s csak annak áthelyezésével lehetne folytatni az ásatást.⁴⁸ Sajnos erre mindeddig nem került sor. Végezetül érdemes megemlíteni, hogy bár a 18. század elején új helyen kezdték építeni a városba visszatért ferencesek kolostorát és templomát, a mai alsóvárosi (Szent József)

⁴² SIPTÁR, 2017. 251. Az egyházmegye korabeli kolostorhálózatáról: F. ROMHÁNYI, 2018.

⁴³ VÁNDOR, 2017. 169–171., az ásatásról: SZÁRAZ, 2011. 21–24.

⁴⁴ VÁNDOR, 2017. 168.

⁴⁵ VÁNDOR, 2017., SZALAI I. 143. t.

⁴⁶ VÁNDOR, 2017. 168.

⁴⁷ „*A parte orientalis et ultra imaginem, a parte claustrī*” – DL 36997. p. 29.

⁴⁸ A templom alapterületének nagy részét a gyár építésekor elpusztították. VÁNDOR, 2017. 167.

plébániát, a középkori kolostor emléke azonban nem merült feledésbe, s még a 20. században is hivatkozási alap maradt.⁴⁹

A Szent Miklós-kápolna

A Szent Miklós-kápolnáról 1526 előtről pusztán egyetlen, ám fontos adatunk van: 1402-ben IX. Bonifác pápa búcsút engedélyezett a kápolnának, innen ismerjük a titulusát is. Nagyobb jelentősége 1571 után lett, ugyanis ide tették Kanizsa híres kapitányát, Thury Györgyöt. Mint Istvánffy elbeszélésében olvashattuk, az Orosztonynál elesett kapitány fej nélküli testét Zrínyi György katonáival „mint atyjokat s jótevőjüket igaz könnyhullatásokkal siratván az halottat Kanizsán tisztességesen eltemettette vala”.⁵⁰

Az épületet 1571 után strázsa-helynek használták *Thury György-tornya* vagy *Kirche des Turrj Jorgen begrebnus* elnevezéssel, 1579-től külön őrséget állítottak ide, s általában 10 gyalogos védte.⁵¹ E kápolna lehetett az a kis templom, amit Paradeiser György említett az 1600-as ostrom kapcsán, mikor is e falakat még magyar és német katonaság védte, akik a Palin felől előnyomuló oszmán hadak elől visszahúzódtak a várba.⁵² Nem tudjuk, hogy 1571 után meddig látott el a kápolna szakrális funkciókat, az viszont tény, hogy az épület végérvényesen összefonódott a vitéz kapitány emlékével. Az épület 1601-re már igencsak romos lehetett, ugyanis az ostrom leírásakor így írt róla Istvánffy:

⁴⁹ Mindezt jól mutatja a ferencesek Szűz Máriáról Nevezett Rendtartománya főnökének 1929. szept. 2-án, a városban alapítandó második plébánia ügyében kelt levelének alábbi részlete: „Ahogy ezt megbízható forrásokból ki lehet mutatni, rendünknek Nagykanizsa városában 1418 óta van konventje. Emberemlékezet óta egyedül a testvéreink igazgatják a plébániát és bő öt évszázad alatt a hívek lelkipozozása terén igencsak számottevő érdemeket szereztek maguknak. A legnyugtalanabb időkben, mikor az említett várost a keresztény ügy ellenségei, tudniillik a törökök elfoglalták, testvéreink a hívek szeretete miatt és a nyájért leginkább aggódva Isten szőlőjét igen gyakran vérük kiontásával öntözték. Az 1690. évben a rendünkhöz tartozó, a konventben tartózkodó húsz testvérünket a mohamedánok a keresztény név iránti gyűlöletből karddal végezték ki”. Eredetiben: „*In civitate Nagykanizsa Ordo noster conventum habet ab anno 1418, ut ex fontibus fidedignis demonstrari potest. Ab immemorabili tempore soli Fratres nostri parochiam regunt et per amplius quinque saecula non parvipendenda merita sibi circa spiritualem fidelium curam compararunt. In turbulentissimis temporibus, cum memorata civitas ab inimicis christianae rei hostium, Turcis videlicet, fuisset occupata, Fratres nostri ex amore fidei et circa gregem maxime solliciti saepe saepius sanguine effuso vineam Domini irrigabant. Ipso anno 1690 fere viginti Religiosi nostri Ordinis in Conventu residentes a Mahumetis in odium christiani nominis gladio jugulati sunt.*” – AAV, Arch. Nunz. Ungheria, Busta 29. Fasc. 6. fol. 59. Megemlíti: TÓTH–TUSOR, 2016. 154. E levélrészlet jól mutatja azt is, hogy az események kiszínezésével hogyan próbálták a ferencesek fontosságát hangsúlyozni.

⁵⁰ ISTVÁNYFY, 2003. 464.

⁵¹ PÁLFFY, 1995. 169., PÁLFFY, 1998. 164.

⁵² MÉRI, 1988. 54.

„[...] napkelet felől, azmely kerekded formájú, pusztá szentegyházhoz közel, melyben az híres-neves vitéz és kapitány, Thury György temettetett [...]”⁵³ Martin Zeiler is megemlíti az épületet: „Ferdinánd főherceg nagy előkészületeket téve a tábornok keletre egy elpusztult kerek templom közelében ültette fel, amelyben Thury György, egy híres katona és ezredes van eltemetve.”⁵⁴ Egy a kutatás számára eddig ismeretlen beszámoló szerint 1612-ben még állt az épület, s negyven évvel a kapitány halála után is Thuryhoz kötötték.⁵⁵ Az ezt követő évtizedekről már csak képi forrásaink maradnak. Egy 1664-es, az ostromot ábrázoló alaprajzon egy dombon bizonyosan a kerek kápolna szerepel *sacellum vetus* és *Alte Capell* elnevezéssel.⁵⁶

Általánosan elterjedt Takáts Sándortól származó vélemény, hogy az épületet az oszmánok nem bántották, a vár 1690. évi visszafoglalásakor a keresztény csapatok rombolták le.⁵⁷ Tény, hogy az 1688 és 1690 közötti blokád során komoly károk érték a vár környezetét,⁵⁸ ám azt jelenleg nem lehet eldönteni, hogy az oszmán katonaság a keresztény csapatok megérkezése előtt, védelmi szempontok miatt hordatta el az épületet, vagy a hosszú ittartózkodás során a császári csapatok tettek pontot a kápolna történetének végére. Valamint azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy sem az 1690-ben megletelepedő ferences és jezsuita szerzetesek, sem pedig az ekkor készült egyházlátogatási jegyzőkönyvek készítői nem emlékeztek meg erről az épületről. Mindez arra enged következtetni, hogy ekkorra a köztudatból már kikopott a kápolna ismerete, vagy a szakrális voltáról elfeledkezve már csak katonai objektumként tartották számon. Ám ezzel szemben nem szabad azt sem elhallgatni, hogy a blokádot ábrázoló korabeli metszeteken feltűnik egy kör alakú épület, ami viszont ráillene a kápolnára, s így talán az iratokban előforduló *lerombolt palánk* lehetett az 1664 és 1690 között elpusztult kápolna.⁵⁹

A kápolna hollétéről több elmélet is született. Takáts Sándor és az adataiban megbízhatatlan, de sokak által idézett Balogh János szerint a kapitánynak egy új kápolnát emeltek.⁶⁰ A kérdéskört ezt követően a vár feltárója, Méri István

⁵³ ISTVÁNYFY, 2009. 375–376.

⁵⁴ ZEILER, 1997. 49.

⁵⁵ „*Ubi vero bones quosdam a tumulo Georgii olim Thury abactos [...]*” – ÖStA HHStA Türkei I. Karton 95. Konv. 1. 1612.08-12. und s.d. fol. 214., mikrofilmen: MNL OL W 3553. Ezúton köszönöm Oross András segítségét!

⁵⁶ HIM H.III.c. 290., SZALAI I. 150. t.

⁵⁷ VÁNDOR, 1994. 303., 367.

⁵⁸ „Zichy majorjainkat, kerítéseket és a gabonát felégette és tönkre tette [...], nem múlt el nap, hogy kárt ne tett volna, táborát ott ültette fel, amit mi »lerombolt palánknak« nevezünk. [...] körskörül Batthyány mindent elpusztít, falvat, raktárt, tanyát, kertet, malmot részben felgyújtott, részben lerombolt.” – SZITA, 1995. 69–70.

⁵⁹ VÁNDOR, 1994. 392., KISARI, 2010. 263.

⁶⁰ Balogh szerint Zrínyi „1571-ben felejthetetlen vitéz és hősiiesen kimúlt néhai barátja Thury nagy-kanizsai várparancsnok tetemei fölé, a vártól északra, a mai »Szűz-Bold« dombon, hová jelenleg az Inkey család temetkezik, díszes köralakú kápolnát emeltetett [...]” – BALOGH, 1896. 87.

járta körül. Szerinte egy már meglévő templomban temették el a kapitányt, ugyanis a háborús körülmények nem tették lehetővé egy a védett várostól és a vártól messze lévő kápolna felépítését. Ő úgy gondolta, hogy „a Thury György sírját rejtő kis, kerek templom helyét az egykori Szombathely falu területén, mégpedig a középkori várostól É-ra vezető utat kísérő homokpart vonulatának a mai Ördögárok és a vágóhíd átjáró közé eső szakaszán kereshetjük.”⁶¹ Vándor László arra a következtetésre jutott, hogy a kápolna az 1768-ban épült, s máig meglévő Magyar utcai Inkey-kápolna környékén lehetett.⁶² Többször felvetődött, hogy talán az Inkey grófok tudatában voltak annak, hogy egykor milyen jelentős személy nyughelye volt a néhai kápolna. Ennek ellene mond Bitnitz Lajos beszámolója, aki 1825-ben kereste, de nem találta Thury sírját, pedig az Inkeyeknél vendégeskedve, s Inkey Jánossal társalogva biztosan felvilágosítást kapott volna róla, ha a szájhagyomány fenntartotta volna a temkezés helyének emlékét. Hasonló módon a négy évtized múlva az Inkey Ádámmal utazó Györök György sem említette a kápolnát.⁶³ Valószínűbb inkább, hogy Inkey Boldizsár a praktikum és a 18. század elejétől fogva itt álló kálvária miatt választotta e helyszínt, s amennyiben az esetleges népi emlékezet meg is őrzött valamit, az inkább csak egy egykori kápolna létezése lehetett.

Összességében azt lehet elmondani, hogy a kápolna alapításától kezdve a 16. század második feléig, Thury György 1571-es eltemetéséig elláthatta eredeti szakrális feladatát, majd ezt követően katonai célokat szolgált, s még 1664-ben is állt. 1690-re biztosan elpusztult, ám elenyészésének pontos körülményeit és idejét jelenleg nem ismerjük.

Ugyanakkor tegyük fel a kérdést: miért ide, a vártól és belső Kanizsától messze, a támadásoknak erősen kitett helyen temették el a kapitányt? Miért nem a várkápolnában vagy a plébániatemplomban nyert nyughelyet? A legkézenfekvőbb válasz az, hogy azért, mert 1571-re a Szent Miklós-kápolnán kívül a város és a vár minden más egyházi épülete alkalmatlan volt erre, tehát valószínűleg a kolostor és a plébániatemplom romokban állt, s ahogy később látni fogjuk, a várkápolnát sem használták már ekkor szakrális célokra.

Takáts szerint: „Ilyen pompával temettek el Thury Györgyöt a kanizsai mezőn s teste fölé szép kápolnát emeltek. Ez a kápolna közel száz esztendeig volt a törökök kezén, de ujjal sem érintették legnagyobb ellenségük sírját. A török kiűzésekor azonban a császári hadak elpusztították.” TAKÁTS, 1928. 141.

⁶¹ MÉRI, 1988. 54.

⁶² VÁNDOR, 2017. 170.

⁶³ [...] „keresem az Orosztonnál vitézül elhullott Thury György Kanizsai Kapitánynak Zrinyi György által 1570-dikben emelt sírhalmát (Istvánfy Hist. Lib. XXIV.) – de haszontalan; a' Kereszténység' vad ellensége feldúlta azt, 's a' gondatlan unoka feledte megújítani az emléket.” Pedig paliní Inkey Jánossal találkozott sőt, azt írja, hogy „Szerencsém vala, barátom, ezen jó izlésű valódi hazafival közelebb együtt lennem [...]” – BITNITZ, 1825. 58. GYÖRÖK, 1862. 6. Nem közvetlen bizonyíték, de az is árulkodó, hogy az Inkey Boldizsár nem Szent György, hanem a Szent Kereszt patrocíniumot választotta a kápolna alapításakor.

Metszet-kérdések: a Szent Miklós-templom

A Szent Miklós-kápolna kapcsán mindenképpen foglalkoznunk kell egy fontos 17. századi jelenséggel. A korabeli Kanizsát ábrázoló metszeteiken rendre feltűnik egy Szent Miklós névvel ellátott templom.⁶⁴ Ha az ábrázolásokat nézzük, akkor egy kisméretű, általában négyszögletes tornyú templomot látunk, amely ép állapotban van. Általában két helyen: a vártól délkeletre vagy északnyugatra mutatják. Bár nem áll módunkban a metszetek információs háttérét pontosan feltárni, az látható, hogy alkotóik nem a helyszínen dolgoztak, hanem másod-, vagy sokadkézből származó információk, korábbi metszetek alapján alkottak, így forrásértékük jóval kisebb, mint a helyszínen készült felmérések és alaprajzok esetében. Az eddigi kutatás ezt a templomot általában Miklósfával, pontosabban a miklósfai (szentmiklósi) templommal azonosította, azonban felmerült az a nézet is, miszerint lehetséges, hogy az épület a Szent Miklós-kápolnát ábrázolja.⁶⁵ A kérdés nem dőlt el, pedig fontos lenne tudni, hogy ezek az ábrázolások melyik középkori eredetű épületet mutatják.

A válaszhoz először is nézzük meg, mit tudunk Szentmiklós település templomáról. A 14. században már meglévő épület helyét a mai Miklósfá temetője környékére teszik.⁶⁶ A temető a vár középkori részétől légvonalban nagyjából 4,5 km távolságban van. Mivel a falu Kanizsa déli előterében feküdt, fokozottan ki volt téve a támadásoknak, és 1566-tól többször elpusztult. A templomot a század második felében palánkvárként használták. Egy 1579-es felmérés szerint a mórchelyi palánk őrségét a csákányi átkelőhöz vezető út őrzésére az elhagyott szentmiklósi templomból kialakított új erősségbe helyezték át.⁶⁷ 1593-ban elhagyatott volt a település, majd az 1600-as ostromkor a palánk is elpusztult.⁶⁸

Mindezek után nézzük meg, mi szól Szentmiklós település, s mi a Szent Miklós-kápolna mellett és ellen, s hogyan tudjuk a metszetek információit felhasználni. A két épület fontosságát tekintve azt láthatjuk, hogy Szentmiklós kitüntetett szerepet játszott a kanizsai vártartomány életében egészen a vár

⁶⁴ SZALAI I. 27., 28., 30., 140., 141., 143., 147., 148., 151., 239., 250., 322. t., IV. 2013. 19. t. A Kanizsával kapcsolatos metszetekről legújabban: KANÁSZ, 2020.

⁶⁵ KÉRINGER, 2006. 299., DEÁK-VARGA, 2016. 15., VÁNDOR, 2017. 169.

⁶⁶ ZO I. 595., VÁNDOR, 1994. 270.

⁶⁷ KELENIK, 1995.

⁶⁸ VÁNDOR, 1994. 270., 167. TOLNAI, 2011. 127. Maga a település valószínűleg mégsem maradt teljesen lakatlan, a török kor végén, 1688–1690-ben néhány ház állt még a faluban. „Az ide Kanizsa közelében fekvő helységben lakott egy szőlőhegyen, amelyet a portyázó törökök egészen elpusztították ugyan, de itt-ott még lakható házak voltak. Ez a Szentmiklósnak nevezett helység körülbelül 2 mérföldre van magától a vártól.” 1690-ből származó beszámoló. SZITA, 1994. 107. „Szentmiklós és a település szőlőhegye hírhedt lett a blokád idején. Néhány lakható háza maradt a törökök portyáinak ellenére.” – SZITA, 1995. 67.

1600. évi elfoglalásáig. Ez okot adhatott arra, hogy az ekkor készülõ metszetre rákerüljön a település, vagyis annak legjellegzetesebb épülete, a templom, s ezt a 17. század folyamán a már említett másolások következtében átvegyék a késõbbi metszetkészítõk is. Ugyanakkor a Szent Miklós-kápolna csupán pár ember befogadására alkalmas figyelõhely lehetett, viszont tény, hogy ez az épület Szentmiklóssal ellentétben a 17. század folyamán fennállt. A metszeten látható pontos helyre sem támaszkodhatunk, ugyanis másolási hibák miatt a vártól délkeletre és északnyugatra is ábrázolták az épületet. Az épületet tekintve a metszeten szintén nem nyújtanak nagy segítséget, ugyanis egyrészt a kerek kápolna helyett egy templomhajós, toronnyal ellátott épületet látunk, másrészt viszont Szentmiklóssal ellentétben nem egy megerõsített palánkot, vagy romos templomot, hanem egy jó állapotban lévõ, ép épületet mutatnak. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy Szentmiklós leggyakrabban kívül esik a metszeten által ábrázolt események horizontján, emellett pedig Kanizsával ellentétben az ábrázolások sosem mutatnak települést, vagy legalább romos házakat, sírokat, az épület körül, azt csak önmagában, a mocsár szélénél ábrázolták. Tény ugyanakkor, hogy a metszeten, illetve azok mellékleteként lévõ részletes leírásokban egyszer sem szerepel a nyilván közzismert tény, miszerint a kápolnában Thury lenne eltemetve.

Mindebbõl jól látszik, hogy pusztán a metszeten áttekintése kevés e probléma megoldásához. Érdemesebb tehát egy annál sokkal megbízhatóbb korabeli, szintén képi forráskorpuszhoz, a térképekhez nyúlunk. A 16. század második felébõl, elsõsorban az 1570–80-as évekbõl több Kanizsa környékét (is) ábrázoló térkép maradt fenn. Ezek közül számunkra három kiemelkedõ fontosságú: Natale Angelini 1570 körül készült térképére, egy 1580 körüli kémtérkép, valamint egy 1580-as évekbõl keletkezett térkép. Mindhárom munkán Kanizsától délre felfedezhetjük a metszeten is ismert *Zennicos*, *San niklosch*, valamint *S. Nicolai* alakban Szentmiklós települést.⁶⁹ Sõt, sõt Angelini munkáján Szentmiklós neve mellett még egy dombra épült, templomra hasonlító épületet is találunk, valamint felfedezhetünk valami egészen izgalmasat: a vártól északkeletre és az elég hûen ábrázolt, palánkkal körülvett várostól északra, a mocsár keleti oldalán egy kis, kereknek tûnõ, kupolával ellátott épület kapott helyet, ami másik két már említett korabeli térképen is ábrázolva van.⁷⁰ Talán nem légbõl kapott feltételezés azt gondolni, hogy ez a kanizsai Szent Miklós-kápolna ábrázolása lehet. A térképen Szentmiklós (Miklósf) település kapott saját, a metszeten is megtalálható elnevezést. A település és a hozzá tartozó templom, majd palánk neve, fontossága valószínûleg a késõbbi évtizedekben is megmaradt, s összeforrt a Szent Miklós elnevezéssel, míg a ká-

⁶⁹ DOMOKOS, 1999. 116., PÁLFFY, 2011. XIV. térkép., SZ. SIMON, 2014. CD melléklet, Török kémtérkép.

⁷⁰ PÁLFFY, 2011. IV., V., XIV. térkép.

polna neve inkább Thury György emlékével kapcsolódott össze. Mindebből jelen tudásunk szerint óvatosan arra következtethetünk, hogy a 17. századi metszeteken található Szent Miklós-templomot nagy valószínűséggel Miklósfa (Szentmiklós) középkori eredetű templomával azonosíthatjuk.

Végül tisztáznunk kell még egy kérdést. Kéringer Mária 2006-ban hívta fel a figyelmet egy 1688-ban készült vizitációs jegyzőkönyve, amely a zágrábi püspök utasítására készült. Ebben olvashatunk egy Szent Miklósról elnevezett templomról, amely Kanizsa alatt Szent Miklós faluban állt. A forrásból többek közt megtudjuk, hogy „a hajdan népes település az »elmúlt időkben« kietlenné vált. Egykor tehetős lakói elmenekültek vagy elpusztultak, és a vizitálás előtt csak a templom romjai voltak. A falak álltak, de a belső díszek elpusztultak. 1688-ra hajdani lakóinak életben maradt része titkon visszatért, hozzájuk pásztorok csatlakoztak. Ekkor már Kanizsa körül volt zárva. A templomot kőből újra felépítették, külsejét és belsejét jó rendbe tették, fehérre meszelték. A szentélyt a boltozat alatt kőből helyreállították, a padozatot megerősítették. A német katonák a sekrestyét alapjáig lerombolták, s ez a felmérés idején is ebben az állapotban volt. Tornyát újraépítették, és egy benedikált harang is volt már benne. A temetőről megállapította a jegyzőkönyv, hogy »folytatólagosan használatban volt«, ami azt jelentette, hogy a településrésznek előtte is állandóan voltak lakói, ha kevesen is. A templomban egy kőből épült oltár és fából készült szentségtartó volt. Istentiszteleteket nem tartottak, plébánosa ugyanaz, mint a »Szécsi-szigetinek.«.⁷¹ Kéringerben felmerült, hogy e forrás vagy a miklósfai templomra, vagy pedig a Szent Miklós-kápolna vonatkozhatott. Véleményem szerint bár igen csábító a lehetőség, azonban e forrás egyértelműen a Szécsiszegtől 6–7 km-re délre, Kanizsától 33 km-re nyugatra lévő Tornyiszentmiklóstra (Kerkaszentmiklós) vonatkozik, s nem Miklósfára vagy a Szent Miklós-kápolnára.⁷²

A magyar templom, a tóli kápolna és az ispotály

Egy 1580–1590-es években kelt, Kanizsa várát és a várost ábrázoló alaprajzon találunk egy L-alakú épületet, amit *magyar templom és hadszertár* (*Die Hungerische Kirchen Vnd Zeughaus*) néven jelölnék.⁷³ Az épülettel kapcsolatban két nézőpontot tudunk egymással szembe állítani. Méri István vetette fel,

⁷¹ KÉRINGER, 2006. 299.

⁷² Mindezt bizonyítja, hogy a két szomszédos település, Kerkaszentmiklós és Szécsisziget plébánosa ugyanaz, valamint az is, hogy a későbbi vizitációkban Szentmiklós település már *S. Nicolai ad Kerkam*, *Sv. Nikola na Krki*, *Sv. Nikola ad Kerkam*, *Sz. Miklos supra Kerkam* néven szerepel. A *supra* eljárószót pedig a Kanizsától 14–15 km-re lévő Tótszentmárton is megkapta. KOLANOVIČ, 1989. 124–130.

⁷³ HIM G.I. h. 440/7., MÉRI, 1988. 43., VÁNDOR, 1994. 311.

hogyan a templomnak a hadszertárral való összekapcsolásának egyértelmű jelentése van: a templomot – mint erre statikailag alkalmas épületet – a hadi felszerelés tárolására használták, tehát már nem folyt benne istentisztelet.⁷⁴ Ezzel szemben Kelenik József azt feltételezi, hogy a várost és a várat mutató alaprajz nem a realitásokat, hanem sokkal inkább elképzelt terveket jelenít meg. Így valószínű, hogy az alaprajzon lévő épületek ebben a formában sosem léteztek, sokkal inkább egy tervet mutat a rajz.⁷⁵ Ez utóbbi elképzelést erősíti az a tény, hogy nincs az épületről további információk.

A mai Kiskanizsa területén, az egykori mezővárostól délnyugatra fekvő középkori Től falu határában állt Szent Bertalan kápolnája. Az épületet Kanizsai II. István ajtónállómester építtette, 1423-ban fiával, Lászlóval ellátta adományokkal, s papja kötelessége a várkápolnában hétvégente misét bemutatni.⁷⁶ Az épület pontos helyét nem ismerjük, a temetkezési leletek miatt tudjuk a mai Pivári utca területére helyezni. A kápolna rendszeresen feltűnik a korabeli metszeteken, valamint szerepel Pietro Ferrabosco olasz hadmérnök egyik tervrajzán is.⁷⁷ Innen tudjuk, hogy a kápolna kelet felé tájolt, kereszthajós épület lehetett. Elpusztulásáról nincsenek forrásaink.

A középkori eredetű ispotály (*domus hospitalis*) működéséről több adatunk van: 1481-ben megtudjuk, hogy Gergely mester volt az intézmény rektora.⁷⁸ Az ispotálymester száz holdas kanizsai birtokát – bár Kanizsai Orsolyának művelték meg – még 1564-ben is számon tartották.⁷⁹ Venécén és Gelsén is bírt az ispotály szőlőbirtokkal és egyéb jövedelmekkel, valamint egy 1563-as összeírásban az „ispital zölő borai”-t írták össze.⁸⁰ Nagy eséllyel ezekről a birtokokról írnak pár évvel később, 1567-ben, mikor még említettek Kanizsa urbáriumában a város határában lévő elpusztult ispotályi földeket.⁸¹ Az ispotály pontos helyét és megszűnésének idejét nem ismerjük, de a fentiekből valószínűnek tűnik, hogy 1560-as évekre már megszűnt az intézmény, ezért szedték be a vár számára az ott termelt nedűt.

⁷⁴ MÉRI, 1988. 48.

⁷⁵ Elhangzott Kelenik József *A kanizsai vár erődítésének építéstörténete* című előadásán 2018. okt. 9-én Nagykanizsán a *Thúry György és kora* konferencián.

⁷⁶ DL 11371.

⁷⁷ VÁNDOR, 1994. 259., 268., 307. SZALAI I. 140., 143. tábla. Ezek az ábrázolásokon a kápolna helyén egy kerek (ór)torony látszik. Banfi Florio tévesen ezt egy várbéli templommal azonosította. BANFI, 1940. 147.

⁷⁸ „magistrem Gregorium rectorem [...] hospitalis de prefata Kanysa” – DL 18504., VÁNDOR, 1994. 259.

⁷⁹ „Item terrae magistri hospitalis sunt iugera centum” – MNL OL E 156-a. Fasc. 27. No. 56. p. 12., „Item culturam vinearum, olim ad hospitale, nunc vero ad castrum pertinentium”, „Est ibidem fenile ad hospitale oppidi pertinens trium falcastrorum, quod nunc ad arcem possidetur.” – MNL OL E 156-a. Fasc. 29. No. 9. p. 27., 40.

⁸⁰ MNL OL E 185. XVII. tétel No. 53. p. 4.

⁸¹ „In tercio loco penes hospitale sunt iugera – 52.” – MNL OL E 156-a. Fasc. 29. No. 9. p. 2., „Item terre hospitales deserte sunt iugera – 102.” Uo. p. 3., SZAKÁLY, 1992. 21.

A várkapolna

A várkapolnáról először egy 1423-as forrás tesz említést.⁸² Méri István a helyét régészeti bizonyítékok alapján nagy valószínűséggel lokalizálta: az ott talált rendezett sírok miatt a hátsó épületszárny középső helységében a földszinten lehetett.⁸³ 1554-ben Péter gelsei plébánosról jegyezték fel, hogy Kanizsa várában két szín alatt áldoztatott.⁸⁴ Korábban lehetségesnek véltem, hogy ez is a kápolnában történhetett, azonban ennek ellentmond az az adat, hogy bár a kápolna nevével az 1550–60-as években is találkozunk, szakrális célokra nem használták, ugyanis a különböző összeírások szerint raktárként funkcionált, s liturgikus eszközök helyett inkább bort, sőt és különböző eszközöket, például fakannát, bárdot, rézmoszarat és szegeket tartottak benne.⁸⁵ Azt jelenleg nem tudjuk, hogy Haym kapitánysága idején, 1595-ben e helységben rendezték-e be a katolikus kápolnát.⁸⁶ Egy 1556-os összeírásból valószínűleg az is kiderül, hogy hova kerültek a kápolnának – s talán más kanizsai egyházi intézménynek – a liturgiához szükséges eszközei: többek közt különböző oltárterítők, miseruhák (például *humeralia* és *alba*), az úrnapi körmenethez szükséges eszközök és Szent Gergely szobrának feje; ezeket a belső várban lévő *tárház*-nak nevezett épületben őrizték.⁸⁷ Itt tartottak még szentképeket tartalmazó könyvet, valamint egy keresztelő medencét is.⁸⁸

⁸² „*capella est situata in castro Kanisa*” – DL 11371.

⁸³ MÉRI, 1988. 23.

⁸⁴ PFEIFFER, 1947. 27.

⁸⁵ MNL OL E 185. XVII. tétel No. 36. p. 6–7., MNL OL E 185. XVII. tétel No. 62. p. 17., 20., V. MOLNÁR, 1987. 162–163., MÉRI, 1988. 76., VÁNDOR, 1994. 286–287.

⁸⁶ KANÁSZ, 2018. 139–140.

⁸⁷ A „nag zekrenben” többek közt volt „eg fekethe taffota oltar öltöző kek vazonal bellet. Eg zederyes barson welum, ki alat Wr napjan az paph jar wöres taffotawal bellet. Eg wörös aranyas atlacz oltár öltöző golcsal bellet. Eg veres barson paph öltöző kinek hatol az közepy wegik aranyal tözöt. Eg weres atlach pap öltöző fekethe golcsal bellet. Eg zold atlach pap öltöző. Eg weres aranyas barson pap öltöző. Eg oltar öltöző zöld safos atlach. [...] Eg wörös aranyas barson paph öltöző. Eg hymes wazon paph öltöző feyer. Eg weres aranyas dupla barson paph öltöző gengel kazdak mynt myan ala themerdek göngel fizet. [4.] Eg feyer kamwka kar palast. Ket wont arany palast zederyes wyragal. Eg fekethe fél atlach myse mondo rwha az közepy aranyas tözöt. Neg kanaffos gomb kar palastra walo. Eg zöld barson wankos. Eg weres kamwka kyn aranyal fiztek ket feyő kösellöt kyt hatol az paph öltözőre cynalnak. [...] Eg alba eg hwmeral kynek paph öltözőye nynch. [...] Wgian azon ket remek wöres atlacz aranyas kyt zoktak warrany az oltár öltözőre. [...] Oltar öltözőre kazdagh aranyas tözes.” – MNL OL E 185. 29. tétel No. 26. p. 3–4. Az irat helyszíne nincsen megadva, de a benne lévő helységek, valamint a külzetén lévő felirat („Myhal deak irasa”) miatt Kanizsa állapotait mutatja. Mihály deákra lásd még: 500 magyar levél. I. 117. és II. 369. A tárház egy 1549-es összeírás szerint a belső várban volt. VÁNDOR, 1994. 280.

⁸⁸ „Eg öregh konw kyben zent kepek vannak irwa.” Az ajtó mögött való vakablakban pedig „Az zent Gergely feye eppen vagion”. Továbbá „Azon helen vagion eg feyer marwan köből csynalt

Középkori templom a vár területén?

A 17. századi forrásokban találkozunk két, első látásra zavarba ejtő adattal. Kátib Cselebi krónikájában arról ír, hogy a vár 1600. október 22-i elfoglalását követően „A templomot dzsámvá alakították át.”⁸⁹ E várban lévő templomot egy tollrajzon is felfedezni vélték.⁹⁰ Kilencven évvel később, 1690. április 13-án egy Kanizsa átadásáról szóló jelentésben pedig ezt olvashatjuk: „A város közepén áll a vár, amelynek a központjában van a fegyverraktár és a lőportorony. A város központjában pedig épült egy valamikor katolikus templom, amelynek szomszédságában van egy gyermekmenhely, amely iskola céljait szolgálja.”⁹¹

A várban lévő, a középkori épületrészben található várkápolnán kívül középkori vagy kora újkori templomról, kápolnáról korabeli forrásunk nincsen. Ezt erősíti meg még az is, hogy Haym 1594-ben arról írt, hogy a várban nincsen templom. Valószínűleg 1600-ig a háborús időszakban nem is épült ilyen, hiszen a vár falainak rendes felépítésére sem volt elég pénz és idő. Így a nem túlságosan megbízható történetíró, Kátib Cselebi leírásában valószínűleg csupán az általános, az újonnan elfoglalt településeken szokásos eljárást írta le, holott szakrális épület híján egy másik, még az ostrom után is használható épületet szemelhettek inkább ki erre a célra.⁹² Feltételezhető továbbá, hogy a fentebb említett tollrajz valójában nem templomot, hanem egy lőportornyot ábrázol a várban. Végül pedig az 1690-es beszámoló írója is tévedett. Ennek hátterében az állhatott, hogy a névtelen keresztény szerző úgy gondolta, a várban lévő dzsámi biztosan középkori eredetű, holott valószínűleg 1660 körül épülhetett.⁹³ Ezt a dzsámit alakították át a vár visszafoglalását követően plébániatemplommá, ahogy erről a 17. század végi vizitációk is megemlékeztek.⁹⁴

medenche”, ami pedig valószínűleg egy keresztelőmedencére utal. Talán a medencét egykor őrző épület falaiból származhattak a „Thöröt ywegh ablakok onastol”, a „Ket was lampas” és „Az Zent Gergely feyenel ket ezwst ampolna”. – MNL OL E 185. 29. tétel No. 26. p. 5., 7.

⁸⁹ Török történetírók 301., SUDÁR, 2014. 356–358., SIPTÁR, 2019. 136.

⁹⁰ SUDÁR, 2014. 356.

⁹¹ SZITA, 1994. 108., SUDÁR, 2014. 358.

⁹² Megbízhatóságára jó példa Gianfrancesco Aldobrandini esete, aki a VIII. Kelemen unoka-öccseként vezette a pápai hadakat Magyarországra, de még a tényleges ostrom előtt, Varasdon betegségben meghalt. Róla Cselebi azt írja: „A pápának a testvérét egy puskagolyó megsebesítette, azután meghalt, ő vitéz ellenség volt és harmincezer katonával rendelkezett.” Török történetírók 320.

⁹³ Erről az épületről írhatta a következőket Evlia Cselebi: „És ehhez a palotához csatlakozik III. Mehmed szultán kóminaretos dzsámija, mely új építésű, ékes és szép dzsámi.” CSELEBI, 1985. 566., SUDÁR, 2014. 357.

⁹⁴ Érdekes, hogy a plébániatemplom a középkori ferences templomhoz hasonlóan mennybe vitetett Boldogságos Szűz lett. TÓTH, 1990. 224., RÓZSA, 1993. 5–7.

Összegzés

Vizsgálatunk végeztével azt láthatjuk, hogy Kanizsa késő középkori egyházi viszonyainak bemutatása a források csekély száma miatt nehéz feladat. További problémát okoz, hogy az oszmán hódítás miatt nincs kontinuitás a középkori és a 18. századi lakosság és egyházi intézmények között, valamint az, hogy a középkori település helye beépített. Ennek ellenére a középkori források áttekintésével és a kora újkori, elsősorban 16. századi írott és képi források bevonásával, valamint az elmúlt évtizedek régészeti eredményeinek hasznosításával fel lehet vázolni az egyes intézmények: elsősorban a plébániatemplom, a ferences kolostor, a várkápolna és a Szent Miklós-kápolna történetét, valamint kísérletet tehetünk a lokalizálásukra is. Megvizsgálhatjuk továbbá az ispotály, az ún. magyar templom, a tóli kápolna, a kolostor melletti szobor, s több más kérdéses egyházi vonatkozású hely történetét is.

Bár az elmúlt években több ismeretlen középkori és kora újkori forrás is előkerült – gondoljunk csak a kanizsai ferencesek pecséttel ellátott két oklevelére –, még sok kérdőjel és fehér folt marad az egyes intézmények történetében és lokalizálásában. Jó példa erre az a tény, hogy jelenleg csupán a várkápolna és ferences kolostor helyét ismerjük pontosan. Remélhetőleg a kurrens vatikáni kutatások, a 16. századi iratanyag szisztematikus feldolgozása, valamint a további régészeti feltárások segítségével több, ma is meglévő kérdést tudunk a közeljövőben tisztázni.

Felhasznált források és irodalom

AAV = Archivio Apostolico Vaticano, Città del Vaticano

Arch. Nunz. Ungheria = A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára

HIM = Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest

G.I.h. = Úti térképek, Európa, Vár alaprajzok, város és környéktérképek, útikönyvek

H.III.c. = Háborúk, Újkori háborúk, 1651–1700

HR-HDA = Hrvatski Državni Arhiv, Zágráb

711 = Obitelj Drašković

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

DF = Diplomatikai Fényképgyűjtemény

DL = Diplomatikai Levéltár

E 150 = Magyar Kamara Archívuma, Egyházi szervek és jogutódaik iratai, Acta Ecclesiastica

E 156 = Magyar Kamara Archívuma, Összeírások, Urbaria et conscriptiones

- E 185 = Magyar Kamara Archívuma, Családi és személyi fondok, Archivum familiae Nádasdi
- P 507 = Családi fondok, levéltárak, Nádasdy család náadasldányi levéltára
- T 2 = Tervtár, Esterházy család (hercegi)
- W = Digitális másolatok gyűjteménye
- ÖNB = Österreichische Nationalbibliothek, Bécs
- K = Kartensammlung
- ÖStA HHStA = Österreichische Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs
- Türkei = Diplomatie und Aussenpolitik vor 1848, Staatenabteilungen, Ausserdeutsche Staaten, Türkei
- TGyM = Thúry György Múzeum, Nagykanizsa
- KGy = Képzőművészeti Gyűjtemény
- 500 magyar levél = ÓZE Sándor (kiad.): *500 magyar levél a XVI. századból. Csányi Ákos levelei Nádasdy Tamáshoz 1549–1562. 1–2.* Bp., 1996.
- CSELEBI, 1985. = FODOR Pál (az előszót és a szómagyarázatot írta, a jegyzeteket átdolgozta), Karácson Imre (ford.): *Eulia Cselebi török világotutató magyarországi utazásai 1660–1664.* Bp., 1985.
- ETE = BUNYITAY Vince – RAPAICS Rajmund – KARÁCSONYI János (szerk.): *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia. 1521–1552. I–V.* Bp., 1902–1912.
- ISTVÁNYFY = BENITS Péter (s.a.r.): *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt története. Tállyai Pál XVII. századi fordításában. I/1–3.* Bp., 2001–2009.
- MAKSAY, 1959. = MAKSAY Ferenc: *Urbáriumok. XVI–XVII. század.* Bp., 1959. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 7.)
- MREV = FRAKNÓI, Guilelmus – LUKCSICS, Josephus (eds.): *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. I–IV.* Bp., 1896–1907.
- MARCHTHALER, 2020. = NÉMETH S. Katalin (ford., s.a.r., bev.): *Veit Marchthaler magyar dolgainak leírása az 1588-as évtől.* Bp., 2020.
- MVH I/1. = *Rationes collectorum pontificorum in Hungaria. Pápai tizedszedők számadásai. 1281–1375.* Bp., 1887. (Monumenta Vaticana Hungariae. Vatikáni magyar okirattár I/1.)
- PFEIFFER, 1947. = PFEIFFER János: *A veszprémi egyházmegye legrégebbi egyházlátogatásai (1554–1760).* Veszprém, 1947. (A veszprémi egyházmegye múltjából 10.)
- SZALAI = SZALAI Béla: *Magyar várak, városok, falvak metszeteken. I–V.* Bp., 2001–2018.
- SZAMOTA, 1894. = SZAMOTA István: Kanizsai Orsolya: Nádasdy Tamás nádor nevének gazdasági utasításai Zele Jakabhoz 1564. *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* 1 (1894) 66–71.

- THEINER = THEINER, Augustinus: *Vetera monumenta historica Hungariam illustrantia. I–II.* Romae, 1859–1860.
- TOMISA, 2002. = TOMISA Ilona (szerk.): *Katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek. 16–17. század.* Domokos Pál Péter, Rosdy Pál, Varga Imre (ford.), Bp., 2002. (Millenniumi magyar történelem. Források)
- Török történetírók = KARÁCSON Imre (ford.): *Török történetírók. 3. (1566–1659).* Bp., 1916. (Monumenta Hungariae Historica 4. Írók. 3.)
- ZEILER, 1997. = ZEILER, Martinus: *A magyar királyság leírása.* KOLLEGA TARSOLY István (szerk.), Glósz József, Élesztős László (ford.). Szekszárd, 1997.
- ZO I. = NAGY Imre – VÉGHÉLY Dezső – NAGY Gyula (szerk.): *Zala vármegye története. Oklevéltár 1. 1024–1363.,* Bp., 1886.
- BALOGH, 1896. = BALOGH János: *Nagykanizsa város és vidékének hadtörténelmi leírása.* Nagykanizsa, 1896.
- BANFI, 1940. = BANFI, Florio: Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai. III. és befejező közlemény. *Hadtörténelmi Közlemények* 41 (1940) 143–156.
- BITNITZ, 1825. = BITNITZ Lajos: Két Levél Szala Vármegyebeli utazásról. *Tudományos Gyűjtemény* 7 (1825) 56–72.
- DEÁK-VARGA, 2016. = DEÁK-VARGA Dénes: *Nagykanizsa építészete és építészeti.* Nagykanizsa, 2016.
- DOMOKOS, 1999. = DOMOKOS György: Törökkori várrajzok Stockholmban. Beszámoló a stockholmi Királyi Hadilevéltárban végzett kutatásról. *Hadtörténelmi Közlemények* 112 (1999) 112–116.
- FEDELES, 2021. = FEDELES Tamás (feltárta és közreadja): *Ordinationum Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungaricae (1426–1523) ex Libris formatarum Camerae Apostolicae collecta / Magyar klerikus-szentelések a római Kúriában. A Camera Apostolica Libri formatarum kötetekének magyar vonatkozású bejegyzései (1426–1523).* Bp.–Róma, 2021. (Collectanea Vaticana Hungariae I/18.)
- GYÖRÖK, 1862 = GYÖRÖK György: Utiképek Zalából. *Balaton-Füredi Napló* 2 (1862/1) 4–6.
- HALIS, 1899. = HALIS István: *A ferencesrend kanizsai zárdája, tanulmány Kanizsa történetéből.* Nagykanizsa, 1899.
- HARASZTI SZABÓ – KELÉNYI – SZÖGI, 2017. = HARASZTI SZABÓ Péter – KELÉNYI Borbála – SZÖGI László: *Magyarországi diákok a prágai és a krakkói egyetemeken, 1348–1525. II.* Bp., 2017. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 2.)
- HARASZTI SZABÓ – KELÉNYI, 2019. = HARASZTI SZABÓ Péter – KELÉNYI Borbála: *Magyarországi diákok francia, angol, itáliai és német egyetemeken*

- a középkorban, 1100–1526.* Bp., 2019. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 3.)
- HUSZTHY–KANÁSZ–SZOVÁK, 2018. = HUSZTHY Bálint – KANÁSZ Viktor – SZOVÁK Márton: A hadi kudarc állatorvosi lova. Ercole Torbidi jelentései Alessandro d’Este bíborosnak Kanizsa 1601-es ostromáról. In: DOMOKOS György – KUFFART Hajnalka – SZOVÁK Márton (szerk.): *Vestigia II. Magyar források Itáliából.* Piliscsaba, 2018. 143–172.
- KANÁSZ, 2014. = KANÁSZ Viktor: Jezsuiták a török kori Kanizsán In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.): *Társadalom- és életmód-történeti kalandozások térben és időben a nyugat-dunántúli végektől a Kárpátokig.* Piliscsaba, 2014. 55–63.
- KANÁSZ, 2018. = KANÁSZ Viktor: Protestánsok és katolikusok a 16. századi Kanizsán. In: KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *Folyamatosság és változás. Egyházszerkezet és hitélet a veszprémi püspökség területén a 16–17. században.* Veszprém, 2018. (A veszprémi egyházmegye múltjából 32.) 125–153.
- KANÁSZ, 2020. = KANÁSZ Viktor: Egy ismeretlen metszet Kanizsa 1601-es ostromáról. In: KARDOS Ferenc (szerk.) *Kanizsai antológia 21.* Nagykanizsa, 2020. 239–247.
- KARÁCSONYI, 1923. = KARÁCSONYI János: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. I.* Bp., 1923.
- KOLANOVIČ, 1989. = KOLANOVIČ, Josip: *Kanonske vizitacije Zagrebačke (nad) biskupije.* Zagreb, 1989. (Znanstevno-informativna arhivska pomagala 1.)
- KELENIK, 1995. = KELENIK József: A kanizsai védelmi övezet és természetföldrajzi adottságai a XVI. század 70-es éveinek végén. In: PETERCSÁK Tivadar – PETŐ Ernő (szerk.): *Végyvár és környezet.* Eger, 1995. 163–174. (Studia Agriensia 15.)
- KÉRINGER, 2006. = KÉRINGER Mária: Nagykanizsa egyházai (1690–1848). In: LENDVAI Anna – RÓZSA Miklós (szerk.): *Nagykanizsa városi monográfia. 2.* Nagykanizsa, 2006. 293–340.
- KISARI, 2010. = KISARI BALLA György: *Térképkincsek Stuttgartban. Kartenschätze in Stuttgart.* Bp., 2010.
- MÉRI, 1988. = MÉRI István: *A kanizsai várásatás.* KOVALOVSKYI Júlia (kiadásra előkészítette és az előszót írta). Bp., 1988.
- V. MOLNÁR, 1987. = V. MOLNÁR László: *Kanizsa vára.* Bp., 1987.
- ÓZE, 1997. = ÓZE Sándor: Adatok a reformáció elterjedéséhez a Nádasdy uradalomban. *Zalai Múzeum* 7 (1997) 19–21.
- PÁLFFY, 1995. = PÁLFFY Géza: A magyarországi és délvidéki végvárrendszer 1576. és 1582. évi jegyzékei. *Hadtörténelmi Közlemények* 108 (1995) 114–185.

- PÁLFFY, 1998. = PÁLFFY Géza: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adattára (16–17. század) In: TÓTH G. Péter (szerk.): *Veszprém a török korban. Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről*. Veszprém, 1998. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 9.) 91–188.
- PÁLFFY, 2011. = PÁLFFY Géza: *A haditérképészet kezdetei a Habsburg Monarchiában. Az Angielini várépítész-família rendszeres térképészeti tevékenysége a horvát–szlavón és a magyarországi határvidéken az 1560–1570-es években*. Bp., 2011.
- REISZIG, 1941. = REISZIG Ede: A Kanizsaiak a XV. században. *Turul* 55 (1941) 22–31., 71–81.
- F. ROMHÁNYI, 2000. = F. ROMHÁNYI Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Bp., 2000. (bővített, javított kiadás: CD-ROM, 2007.)
- F. ROMHÁNYI, 2018. = F. ROMHÁNYI Beatrix: A szerzetesrendek sorsa a 16. századi veszprémi egyházmegyében. In: KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *Folyamatosság és változás. Egyházszervezet és hitélet a veszprémi püspökség területén a 16–17. században*. Veszprém, 2018. (A veszprémi egyházmegye múltjából 32.) 95–108.
- RÓZSA, 1993. = RÓZSA Miklós: *Kanizsa mecsetből kialakított plébániatemploma 1690–1700 között*. Nagykanizsa, 1993. (Nagykanizsai Honismereti Füzetek 6.)
- SIMON, 2010. = SIMON András: A szőlőbirtokosok szervezetei a Nagykanizsa környéki szőlőhegyeken. *Acta Academiae Agriensis, Sectio Historiae* XXXVIII (2010) 99–109.
- Sz. SIMON, 2014. = Sz. SIMON Éva: *A hódoltságon kívüli „hódoltság”. Oszmán terjeszkedés a Délnyugat-Dunántúlon a 16. század második felében*. Bp., 2014. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések)
- SIPTÁR, 2017. = SIPTÁR Dániel: Szerzetesség a 16. századi Magyarországon. In: VARGA Szabolcs – VÉRTESI László (szerk.): *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században*. Pécs, 2017. 233–251. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 17.)
- SIPTÁR, 2019. = SIPTÁR Dániel: A kanizsai jezsuita misszió a *Litterae Annuae* tükrében (1690–1702). In: KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *Erőgyűjtés és újrakezdés. A veszprémi egyházmegye története a 17. században*. Veszprém, 2019. (A veszprémi egyházmegye múltjából 33.) 129–166.
- SUDÁR, 2014. = SUDÁR Balázs: *Dzsámik és mecsetek a hódolt Magyarországon*. Bp., 2014. (Magyar történelmi emlékek. Adattárak)
- SZABÓ, 1921. = SZABÓ György Piusz: *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Bp., 1921.
- SZAKÁLY, 1992. = SZAKÁLY Ferenc: Kanizsa és uradalma a vár török kézre jutása előtt. *Zalai Múzeum* 4 (1992) 21–28.

- SZÁRAZ, 2011. = SZÁRAZ Csilla: *Vár és város. Kanizsa török kori története az utóbbi évek régészeti kutatásainak tükrében*. Nagykanizsa, 2011. (Nagykanizsai honismereti füzetek 36.)
- SZITA, 1994. = SZITA László: Dokumentumok a kanizsai blokád és a vár kapitulációjának történetéről 1688–1690. *Somogy megye múltjából* 25 (1994) 51–124.
- SZITA, 1995. = SZITA László: Újabb adatok a kanizsai blokádharc és kapituláció történetéhez 1688–1690. In: MOLNÁR András: (szerk.): *Hadtörténelmi tanulmányok*. Zalaegerszeg, 1995. (Zalai Gyűjtemény 36/1.) 53–77.
- TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. = P. TAKÁCS Ince OFM – PFEIFFER János: *Szent Ferenc fiai a veszprémi egyházmegyében a 17–18. században*. 1–2. Pápa–Zalaegerszeg, 2001.
- TAKÁTS, 1928. = TAKÁTS Sándor: *Régi magyar kapitányok és generálisok*. Bp., 1928.
- TOLNAI, 2011. = TOLNAI Gergely: *Palánkvárak Magyarországon*. Bp., 2011.
- TÓTH, 1990. = TÓTH István György: A magyarországi török építkezés forrásaihoz: a kanizsai vár házainak összeírása (1690). *Zalai Múzeum* 2 (1990) 221–230.
- TÓTH–TUSOR, 2016. = TÓTH Krisztina – TUSOR Péter: *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)*. Bp.–Róma, 2016. (Collectanea Vaticana Hungariae I/14.)
- VÁNDOR, 1994. = VÁNDOR László: Kanizsa története a honfoglalástól a város török alóli felszabadulásáig. In: BÉLI József – RÓZSA Miklós – RÓZSÁNÉ LENDVAI Anna (szerk.): *Nagykanizsa városi monográfia*. 1. Nagykanizsa, 1994. 215–424.
- VÁNDOR, 2017. = VÁNDOR László: Újabb adatok a középkori Kanizsa mezőváros topográfiájához. *Zalai Múzeum* 23 (2017) 163–184.

*Ecclesiastical topography of Kanizsa during the late medieval
and early modern period*

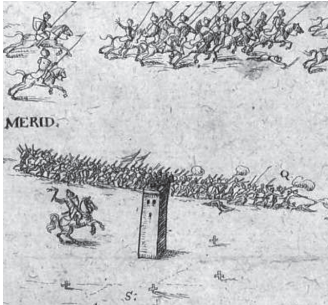
The author introduces the history and topography of the late medieval and early modern-era ecclesiastical institutes in Nagykanizsa, Zala county. This is a difficult work, due to the small number of resources. Another problem is that because of the Ottoman conquest there is no continuity between the medieval and the 18th century population and ecclesiastical institutions, furthermore the site of the medieval settlement is built up. Despite this, one can draft the history of the institutions (primarily the parish church, the Franciscan convent, the fort chapel and the St. Nicholas chapel) by reviewing the medieval resources, including the early modern period, primarily the 16th century written and visual resources, as well as employing the archaeological findings of the past decades. One can also examine the history of the xenodochium, the so-called Hungarian church, the chapel of Tól, the statue next to the cloister and many other questionable ecclesiastical places. Though many unknown medieval and early modern-era resources have been discovered – just think of the two sealed charters of the Nagykanizsa Franciscans – there are still a lot of question marks and undiscovered areas in the history of certain institutions and their localization. A good example for this is the fact that the location of only the fort chapel and the Franciscan cloister are known currently. Hopefully, the current researches in Vatican, the systematic processing of the 16th century documents, as well as further archaeological exploration will clarify the existing questions in the future.

A képek őrzési helye

1. TGyM KGy ltsz. K.2000.2. (részlet)
2. TGyM KGy ltsz. K.55.46. (részlet)
3. MNL OL T 2. No. 1045. (részlet)
4. HR-HDA-711. Fasc. 23., no. 10. (Archivum maius; 9.)
5. VÁNDOR, 2017. 182.
6. VÁNDOR, 2017. 184.
7. TGyM KGy ltsz. K.2000.2. (részlet)
8. HIM H.III.c. 290. (részlet), TGyM KGy ltsz. K. 55.48. (részlet)
9. ÖNB K AB 9.C.1. (PÁLFFY, 2011. XIV. térkép, részlet)
- 10–13. TGyM KGy ltsz. K. 55.46., K.55.68., K.2000.2., K.2001.1. (részletek)
14. Kanizsa egyházi topográfiája a késő középkorban (Kollár Levente)

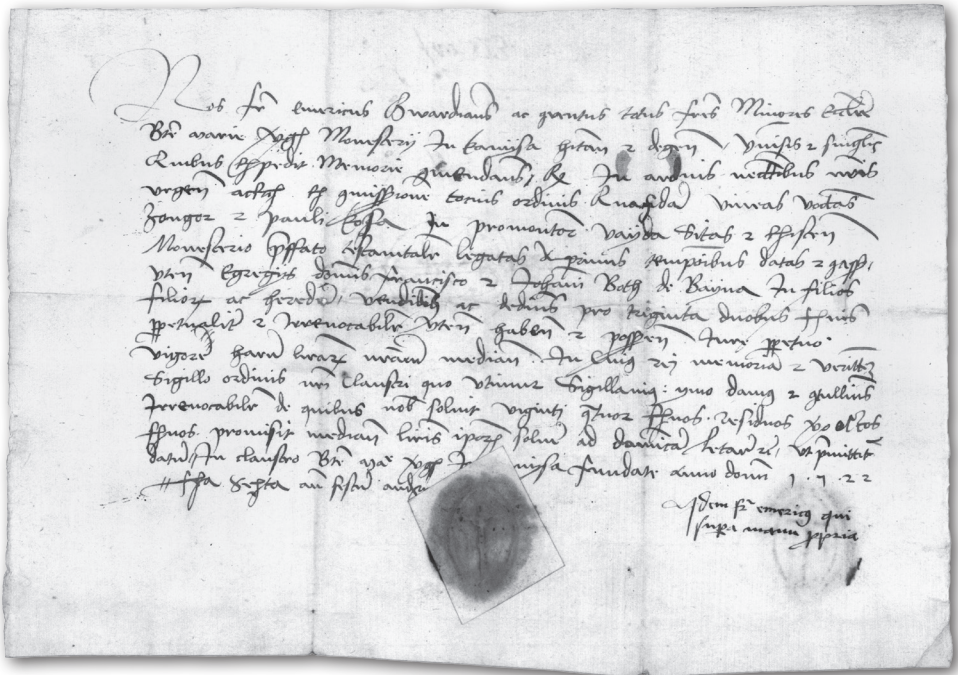
1. A felgyújtott város egy 1601-es metszeten

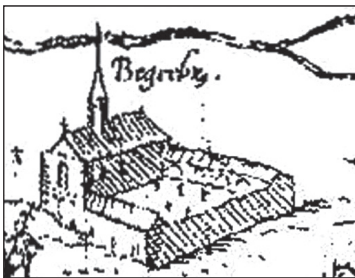
2. A plébániatemplom ábrázolása Georg Keller 1601. évi metszetén

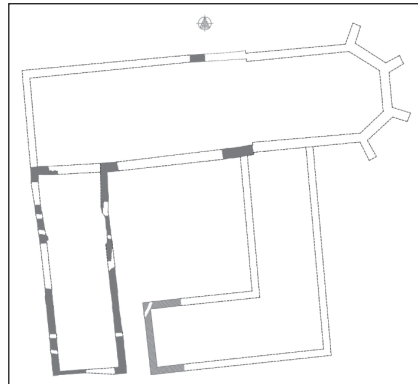
3. A plébániatemplom 1664-ben Esterházy Pál Mars Hungaricus című munkájában

4. A kanizsai ferencesek oklevele 1522-ből

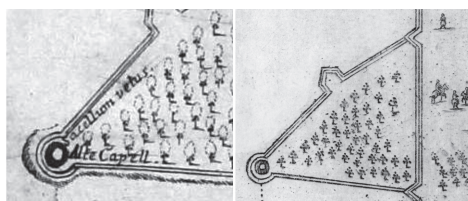
5. A kanizsai ferences kolostor egy 1601-es metszeten

6. A kanizsai ferences kolostor alaprajza (Vándor László rekonstrukciós elképzelése)

7. A Wachturm (őrtorony) egy 17. század eleji ábrázoláson

8. A kápolna alaprajza két 1664-es ábrázoláson

9. Natale Angelini 1570 körül készült térképe (részlet)

10–13. A Szent Miklós templom ábrázolása 17. századi metszeteken

14. Kanizsa egyházi topográfiája a késő középkorban